

Arxius, veritat i reconciliació*

Albie Sachs

El Magistral Albie Sachs és un ésser humà extraordinari i la seva conferència de l'any 2005 que es reproduïx aquí és una reflexió extraordinària de l'espai social que anomenem "arxiu".

El primer cop que vaig sentir parlar de l'Albi Sachs va ser als anys 80. En aquella època ell era membre del Congrés Nacional Africà (ANC) a l'exili i un antic advocat en drets humans que havia hagut de fugir de Sud-àfrica després d'haver estat detingut dues vegades per la Policia de Seguretat. Coneixia, però no havia llegit, el seu The Jail Diary of Albie Sachs (El diari de la presó d'Albie Sachs). Després, el 1988, l'Albie va sortir als titulars quan explosió d'un cotxe bomba a Maputo el va ferir greument. La bomba havia estat posada per un agent de l'estructura de seguretat sud-africana. Durant els dos anys següents, Albie no sols es va recuperar de les ferides sinó que a més va fer una contribució única i irresistible al discurs públic i sobre Sud-àfrica. El seu document de treball per l'ANC del 1989 Preparing Ourselves for Freedom (Preparant-nos per a la llibertat) es va publicar a Sud-àfrica l'any següent i va estimular un debat molt ampli en els sectors de les "arts" i la "cultura" del país. Part d'aquest debat es va recollir el llibre de 1990 Spring is Rebellious (La primavera és rebel). També el 1990 va aparèixer el text de l'Albie The Soft Vengeance of a Freedom Fighter (La venjança suau d'un guerriller); una narració extremadament intensa sobre la bomba i del viatge personal que va inaugurar.

* Aquest article és la traducció de la conferència *Archives, Truth and Reconciliation* del magistrat Albie Sachs i de la introducció que Verne Harris li va fer per a la seva publicació a la revista de l'Associació dels Axivers Canadencs, *Archivaria*, l'any 2006. Una nota a *Arxivaria* explica que aquest article va ser exposat originàriament a la primera Conferència dels Arxius Nacionals el 24 d'Octubre de 2005, a *Beveridge Hall, Senate House (University of London)*. Va ser esponsoritzada per *The National Archives (TNA)*, Londres, i per la *School of Advanced Study de la University of London*. Aquesta conferència va ser una iniciativa conjunta del TNA i de la School amb el suport de l'*Arts and Humanities Research Council (AHRC)* del Regne Unit. La nota també diu que el que es reproduïx a *Archivaria* és només el text del magistrat Sachs i que la transcripció completa de l'acte, incloent la introducció i el debat que va seguir a la conferència, es poden consultar a través de la *School of Advanced Study*. En la nota *Archivaria* dona les gràcies al magistrat Sachs per el seu amable permís per publicar la seva conferència. Lligall dona ara també les gràcies al magistrat Sachs i a Verne Harris per autoritzar-nos-en la publicació de la traducció i a la revista *Archivaria* per haver contactat els autors i per haver-nos donant també la seva autorització, i a Montserrat Canela per haver-lo traduït.

En el període de 1990-1994, mentre els Sud-africans negocia-ven la transició a la democràcia, la veu de l'Albie Sachs va ser pro-minent. Fins i tot els arxivers atrapats en els debats al voltant de la memòria de les institucions i la memorialització van sentir la seva veu insistint que els sud-africans s'havien d'imaginar un futur més enllà de la resistència a l'Apartheid. Durant aquest període l'Albie Sachs va ser un dels líders de l'ANC, compromès en l'activitat traïdora d'aconseguir un acord que permetés que el futur existís. Un futur fet en els fonaments atorgats per una constitució adoptada democràticament. Era el més adequat, llavors, que l'Albie fos nomenat jutge en el nou Tribunal Constitucional del país. En aquesta posició ha servit Sud-àfrica bé. I ha continuat oferint contribucions sàvies als discursos informant esforços per construir un futur amb el passat.

Una persona extraordinària. Amb històries per explicar i idees per compartir extraordinàries.

El puntal de la conferència del 2005 de l'Albie és, des del meu punt de vista, el seu relat del "pitjor moment de la meua vida". No és el moment definit per la bomba. És el moment en què, quan era un jove detingut, el seu interrogatori a la Policia de Seguretat finalment el va enfonsar. Anys més tard, l'Albie recorda, va descobrir el document d'aquell moment a l'arxiu. La descoberta immediatament va afirmar l'experiència, la va validar i va demostrar com n'és de profundament incapaç un document –qualsevol document–, de capturar la rica complexitat de l'experiència. I revela també com el document sempre ofereix tant la curació com la preservació del dolor.

Per tant, el puntal és un moment "arxivístic". Al voltant d'aquest puntal l'Albie penja capes entre-plegades de narrativa i anàlisi: la naturalesa de la "veritat"; la Comissió de la Veritat i la Reconciliació de Sud-àfrica; la seva trobada amb l'home que va atemptar contra la seva vida amb el cotxe bomba; el joc de la història amb la memòria; coneixement i reconeixement; i la Constitució Sud-africana vista com un arxiu. Acaba suggerint la necessitat d'abraçar la paradoxa que té tot esforç de preservació de la memòria. I la necessitat d'arxivers que custodiïn la incertesa. Es veu clar al final de la conferència que encara està ben marejat de febre.

La febre d'arxiu, la febre d'arxiu de Jacques Derrida¹. La febre que l'Albie declara que pateix quan comença la seva conferència.

Com un arxi-derridista –una de les etiquetes més o menys dramàtiques de l'Albie per a mi–, no puc menys que estar encantat que l'Albie hagi agafat la febre d'arxiu. La veritat és, però, que sempre l'ha patida aquesta febre. Ho hem vist en el seu llarg i febril desig d'una Sud-àfrica justa. D'una justícia plena de bellesa per a ser estimada a Sud-àfrica (l'arxiu, per a Jacques Derrida, és sempre sobre justícia i resistència a la injustícia). Així l'Albie sempre ha estat parlant als arxivers. Però no ho fa directament. Ens invita a fer justícia al futur mentre conservem la incer-

tesa. Ens invita a ser intrèpids i a ser humils. Ens invita a apreciar la bellesa que neix de la paradoxa.

Verne Harris

Nelson Mandela Foundation

Setembre 20006

Hauria hagut de dir als organitzadors que aquest matí quan m'he llevat em sentia extremadament marejat i que tot el que em rodejava em semblava irreal. Volia alguna cosa i quan estava a punt d'agafar-la em semblava que desapareixia. Naturalment m'he espantat i anat al metge i el metge m'ha mirat i m'ha dit:

– Vos sou de Sud-àfrica, oi?

– Sí –l'hi he dit jo.

– Ho he reconegut per l'accent –m'ha dit–, i també per la manera que m'esteu descrivint els símptomes; he sabut immediatament el mal que patiu, és endèmic a Sud-àfrica, sento haver-vos de dir que és incurable, però es pot tractar.

– Llavors, què és? –Li he preguntat.

– És febre d'arxiu

– He tingut molts pacients de Sud-àfrica amb aquesta mateixa malaltia –ha continuat–, i no em sorprèn, perquè les persones que entren al reialme dels arxius es pensen que estan entrant el reialme de la seguretat on els fets són fets, on tot es captura i guarda de manera completament neutral, on no hi ha jerarquia de la importància, i trossos –grans– de realitat social d'un període es guarden per sempre, per ser examinats, certament durant tant temps com el suport material es conserva. I enlloc de sentir-se més segurs quan entren en aquest reialme, se senten completament desplaçats. Per començar els documents són tan tendenciosos com et puguis imaginar. Van ser els documents guardats per la minoria al govern, confiats i segurs del seu dret a manar, i no només a manar sinó també del dret a deixar escrita la seva història, la història del món on funcionaven, des del seu propi punt de vista, que ells veien com el punt de vista natural. I pel que fa a la majoria de la població per a ells no eren agents de la història, eren subjectes de l'antropologia. No vivien en el temps, existien com unitats d'estructures socials immutables. I si es recollia alguna informació sobre el que ells anomenaven els nadius es feia no amb l'objectiu d'entendre la societat com s'entenia a ella mateixa, sinó amb l'objectiu de administrar-los millor a través de la cooptació, del control i de la subordinació. Així aquesta col·lecció aparentment neutral de documents anomenada arxius immediatament apareix tant tendenciosa com podria ser. Els silencis esdevenen molt més dramàtics que les paraules i les absències en els documents més ressonants que qualsevol altra cosa que llegeixes. Vols saber el que ha quedat fora però com trobaràs el què no hi és? Com interpretar el què no és allà sense saber res dels silencis i els buits? I per empitjorar-ho, quantitats ingents dels documents que podrien haver estat reveladors van ser

destruïts de manera deliberada, intencionada, per assegurar que la imatge que en sortia era una imatge parcial d'una imatge parcial. Us sorpreneu que semblí que el cap us doni tómb i la visió se us faci borrosa? –M'ha demanat el metge.

– I si això no és prou –ha continuat implacable–, Jacques Derrida va venir a Johannesburg al punt més alt de l'agitació i va deixar darrera seu un rastre ardent de contestació i irreverència. Va ser ell el que va introduir el terme de febre d'arxiu. El mateix acte d'agafar un document, una peça d'informació, i posar-lo en un expedient és en si mateix un acte de traïció com a font d'informació. L'estàs arrencant del seu context, l'estàs posant en un context diferent, li estàs donant un vida eterna per ell mateix, quan de fet tenia una relació transitòria, una relació integrada conseqüent amb el context que el va generar. Un membre amputat té totes les característiques d'un braç o una cama, però la seva immortalitat de formol és la seva mort funcional. Ja no es pot moure, sentir dolor, tocar el terra o el braç o la mà d'un altra persona.

El doctor m'ha mirat amb tristesa i simpatia.

He quedat molt preocupat. Com tothom aquí deu saber, la febre d'arxiu és molt, molt contagiosa. I si no fos prou, els arxiviers s'havien trobat confrontats amb la gent del Moviment d'Alliberació que deia:

“L'única referència que es fa a nosaltres, que lluitàvem per els drets de la majoria de la gent, en els documents que vosaltres reclameu com neutrals, és com a un grup de gàngsters, terroristes. Se'ns mostra a través de l'òptica de les investigacions policíiques encaminades a destruir-nos. Tot el que vam dir i fer es va registrar, no amb la idea de honorar allò pel que vam lluitar, sinó amb l'objectiu de perseguir-nos, potser enviar-nos al patíbul. La informació està totalment distorsionada.”

Per altra banda la nostra pròpia història, escrita per nosaltres mateixos, no hi és: estava prohibit fins i tot citar la llista de tota la gent prohibida. Era un crim distribuir-ne les obres. Un bibliotecari necessitava un permís per obtenir una còpia de *Justice in South Africa by Albie Sachs, PhD, University of Sussex* (Justícia per Sud-àfrica, del doctor Albie Sachs, Universitat de Sussex) la meva tesi doctoral, i el permís no s'atorgava fàcilment.

I si no fos prou, altres veus es van aixecar:

“I què passa amb la tradició oral? Així és com es transmetia la memòria entre la nostra gent: històries, paràboles; a través de la oratòria, cantants elegíacs; maneres múltiples i diferents d'interpretar les llegendes, les narratives familiars i les històries de la Bíblia, els contes que passaven d'avis a pares i de pare a néts, de generació en generació. Un magatzem d'informació i de coneixements. Tot això no hi és als arxius.”

I llavors la gent va dir: “Molt bé, sortirem i recollirem aquesta informació.”

No saps per on començar, hi ha milions de persones amb milions d'històries i fins i tot si et concentres, llavors els puristes vindran i diran: “Però estàs simplement mirant aquests sistemes de memòria com pro-

ves per ser fixades en un arxiu, i estàs destruint l'oralitat, estàs destruint la seva connexió, l'estàs traient del seu context."

No és estrany que estiguis en un estat de crisi, fins i tot quan estàs intentant fer-ho bé, la gent et diu que no ho fas prou bé. I llavors hi ha un moviment feminista molt fort que diu;

"Estem mirant aquests arxius tornant enrere en els documents escrits, dels mariners portuguesos, dels mariners holandesos, dels primers colonitzadors holandesos, dels governadors, dels colonialistes, dels missioners; no hi ha cap veu de cap dona. Les dones no hi són. Les dones no hi eren, hom no sap com els nens arribaven en aquest món, com es feia la feina; és una veu que està absent completament, fins i tot en els documents dels que manaven, els d'aquells que estaven a càrrec de la societat i dels que anomenaven subalterns, les veus de les dones no hi són."

I així et trobes a les mans el que sembla una col·lecció patètica de documents dels quals estaves tant orgullós al principi perquè els guardes per a la posteritat i et sents en un estat de crisi i et demanes, que podem fer ara? No podem capturar una gran part del passat que s'ha perdut, tenim milions de persones amb els seus records i les seves històries, com donar-los sentit? Com integrar-les? Com donem dignitat i equitabilitat genuïnes a aquesta funció preciosa que tenim entre mans?

I llavors el metge em va dir:

– Ja ho veieu, és un mal endèmic, endèmic i incurable, però hi ha esperança; es pot tractar i passa que tinc un medicament que és molt bo i que ara us donaré... I vull que us el prengueu en el moment adequat, no immediatament.

I també em va dir:

– Us aviso que els símptomes de la febre d'arxiu poden ser força estrofolaris, quan es té aquesta febre es perden les certeses, fins i tot quan esteu fent un conferència prestigiosa en una de les millors universitats del món us pot passar que comenceu a confondre els fets amb les històries, amb paraules, amb memòries i vigileu, podeu fins i tot (amb la visió de mostrar la multiplicitat de influències que formen part de la cultura i la memòria), fins i tot us podeu posar a cantar.

– Cantar! –vaig dir–. Soc un jutge, els jutges no canten.

– Jo us he avisat –em va dir i em va donar el medicament.

Després de deixar el metge la meva ment va retornar al pitjor moment de la meua vida, no sé si es bo o dolent de ser capaç d'identificar amb aquesta certesa el pitjor moment de la meua vida (no va ser quan va explotar la bomba: el procés de sobreviure –de recuperar-me– de la bomba va ser bàsicament joiós). Jo estava estès al terra de la comissaria de policia de Caledon Square, a Cape Town, durant la meua detenció sense judici (empresonament solitari), m'havia ensorrat després de dies d'interrogatoris, a la nit, m'havien donat menjar que, ara crec, contenia alguna droga. Intentant aguantar, intentant aguantar, intentant aguantar i finalment sentint que el meu cos està lluitant, la meua ment, el meu

esperit, la meua voluntat, la son és tan intensa que acabo desplomat al terra, ensorrat. I de cop els interrogadors de la Seguretat, que havien estat fent torns, entrant, sortint, entrant i sortint, treballant per torns. Hi ha moltes presses i són tots allà i jo estic estès a terra i només veig les sabates, sabates marrons, sabates marrons i sabates negres movent-se al meu voltant ràpidament i sento que em tiren aigua i m'aixequen i m'assec en una cadira i tanco els ulls i sento uns dits forts que m'estiren les parpelles i em forcen a obrir els ulls i m'estic assegut una estona i em torno a desplomar al terra i la mateixa cosa es repeteix tres o quatre vegades i finalment sec i sec i sec. I finalment sento que saben que ha arribat el moment i que alguna cosa dins meu s'ha trencat. S'ha trencat no perquè jo ho vulgui, no perquè estigui convençut, simplement el meu cos és massa dèbil. He estat dominat per una organització superior, pel poder, per la compulsió d'aquells que defensen l'Apartheid. I finalment passen algunes hores i intento desesperadament controlar el que diré, per conservar com a mínim fragments de la meua dignitat, per traïr tan poc com sigui possible. És difícil pensar, estic desesperat de fatiga, i el capità Swanepoel que està al càrrec comença i jo, com un advocat ben entrenat, començo: "Estic fent aquesta declaració sota coerció" i descriu les circumstàncies que m'han portat a desplomar-me a terra. Ell ho escriu, força pacient, i després comença l'interrogatori i jo dono algunes respostes, intentant controlar el que dic, però per dins estic destrossat.

No ho he superat mai allò. He superat la bomba, he volat per sobre i per sota d'això. No he superat mai aquell moment d'humiliació total, i el que ho intensifica és per mi el record vague que el capità havia manipulat aquelles pàgines, reescriuint algunes parts i en el meu cansament m'havia fet signar una cosa diferent del que jo havia dit. I després em vaig adonar que fins i tot la meua feble protesta, que deia "Estic fent aquesta declaració sota coerció", s'havia evaporat. O sigui que damunt la meua humiliació hi havia afegit encara aquesta mena d'humiliació molt masculina perquè l'altre s'havia burlat de mi.

Un mes enrere vaig anar al l'Arxiu Nacional a Pretoria, invitat per Graham Dominy, el director. M'havien explicat un acudit sobre els arxivers que deia que un arxiver –igual que en molts acudits un estereotip total– és algú que ha trobat la feina de bibliotecari massa excitant; i un altre acudit que deia que la definició d'un arxiver extravertit és algú que, quan parla amb tu, mira les teves sabates enlloc de les seves. Així que m'esperava gent que encaixés en aquest motlle però el que vaig trobar a l'Arxiu va ser gent com la que veus a Sud-àfrica, ells i elles, gent jove, gent gran, molt efervescents, molt intel·ligents, molt accessibles, contents de tenir-me allà, de quedar-se després de la feina per donar-me informació, i vam tenir un diàleg meravellosament lliure. I finalment vaig dir:

– Bé, no tindríeu pas alguna cosa sobre Albie Sachs?

I ells em van contestar:

– No.

I jo em vaig sentir consternat.

– No sóc prou important per a aquest Arxiu?

Al final van mirar sota Albert Sachs –el meu nom complet Albert Sachs, el del passaport i de la partida de naixement– i em van donar un expedient i vaig mirar-lo amb una mena de fascinació. Eren documents reals d'aquella època. Alguns dels més antics deien, acabaven, eren del Ministeri de Justícia: “El poso sota restriccions, no pot sortir del districte judicial, no pot reunir-se amb més de dues persones alhora, no pot anar a escoles, no pot anar a fabriques, no pot anar als molls, no pot, no pot, no pot...” i això era per a cinc anys. “Continuo sent el seu obedient servidor, senyor.”

I llavors veig que hi ha un informe del magistrat, em sembla que era una copia feta amb paper carbó i deia: “La persona amb la que em vaig entrevistar a la seva cel·la es va queixar que...” i allà hi havia un informe complet sobre la manera com havia estat mantingut despert tota la nit, sobre com m'havia desplomat, com m'havien agafat les parpelles per fer-me obrir els ulls, i jo que havia oblidat que m'havia queixat després, quan vaig tenir la oportunitat de veure un magistrat. No canviava res: encara sóc un membre del Tribunal Constitucional, nosaltres tenim la nostra Constitució, però jo, l'Albie, vaig sentir que un moment de la meua vida, quan la meua veu havia estat completament silenciada, quan havia estat convertit en un instrument contra mi mateix, que aquell minúscul intent que havia fet de recuperació moral havia quedat registrat. Era allà. Vaig pensar, aquesta és la millor introducció a l'encàrrec que m'havien fet: “Parla als arxivers sobre el paper dels documents organitzats en presentar les injustícies del passat, per arribar a la reponsabilitat democràtica, per permetre que la veritat floreixi”. Si fos un advocat, hauria hagut de refusar l'encàrrec, i això que hi ha pocs casos en la història en que jo no hagi trobar alguna cosa a dir. Vaig pensar en la nostra Comissió de la Veritat, que havia de ser el moment central de tota aquesta empresa i que va jugar un rol extraordinari en la nostra història, en la vida del nostre país sense dubte.

Però el paper que hi van jugar els arxius va ser mínim. Hi va haver més lluites sobre els arxius que informacions procedents dels arxius; i en part era perquè els arxius claus havien estat destruïts, però no era només això. La força de la Comissió de la Veritat no venia dels documents; venia dels testimoniatges personal, del reconeixement del seu dolor i de tenir la seva oportunitat davant la televisió, que va ser un dels grans mecanismes de validació de la nostra societat contemporània, de l'oportunitat de ser escoltat a la ràdio, en el seu propi llenguatge, dient: “El que em va passar a mi, el que li va passar al meu fill, al meu veí, al meu pare, a la meua mare”. Era la força del testimoni oral, eren les llàgrimes, eren els himnes que es cantaven els matins als ajuntaments, eren els brams de la gent al costat dels que testimoniaven; era aquell moment que en Desmond Tutu abaixava el cap i plorava, era la textura de les veus, no només les paraules. I la veritat va vessar, quasi com si

fos lava des d'una part del país a una altra. I no era només veritat sobre les violacions i els crims del vell aparell de la seguretat. Era la veritat sobre la violacions fetes per l'ANC, al qual jo pertanyia..., violacions per altres organitzacions que deien que lluitaven per la llibertat, que anaven a les esglésies i mataven gent. Era un estat de violència abrusadora a banda i banda de la taula, però no només això. I jo estava preocupat. Com a advocats ens ocupem de la veritat; ens guanyem la vida en certa manera a través de l'organització, la presentació de la veritat, i de les deduccions que se'n desprenen.

Per què tan poca veritat, veritat fiable i convincent, sembla sortir d'un tribunal de justícia? I la veritat sortia en grans erupcions volcàniques, fluïnt cap a la nostra consciència –les nostres psiques– a través d'aquest altre tipus de procés. I per ajudar-me a assimilar això vaig inventar –vaig elaborar– quatre tipus de veritat. La primera és la que anomeno veritat microscòpica. Defineixes un camp, estableixes les variables i mesures com interaccionen durant un període de temps. Això pot ser veritat positivista en la ciència; pot ser veritat legal en un tribunal de justícia, on determines la natura de les investigacions; i es deixa entrar les proves; i es fan inferències d'acord amb certs graus de credibilitat –fiabilitat– per arribar a certes conclusions. I després tens la veritat lògica: això és la veritat implícita en una proposició, un estament. I assumeixo que la veritat lògica ve de la capacitat del llenguatge per generalitzar la experiència humana, per arribar a certes proposicions fortes i sobreviure al pas del judici del temps, de l'ús: un i un fan dos, en podem estar bastant segurs d'això. I molt treball legal implica combinar la veritat microscòpica amb la lògica, i no és inapropiat perquè estem preocupats atribuint formes de responsabilitat i la nostra preocupació no és primàriament sobre la veritat per ella mateixa, sinó sobre com provar-la: provar-la dins un cert marc que la societat mira com apropiat i suficient per imposar un càstig, i per a la divisió de propietat, i és una condició ben provada i altament necessària per treballar amb la veritat en un tribunal.

Però aquesta no era la manera com va funcionar la Comissió de la Veritat. Si hagués depès sobretot de les fonts documentals, aquests haurien estat els materials principals presentats i després hi hauria hagut alguna corroboració per part de testimonis i participants. No va funcionar d'aquesta manera. El que van obtenir és el que anomeno veritat empírica. És explicar històries. És analitzar l'experiència guanyada en un fenomen en el que has participat. Vaig treure aquesta idea de Gandhi, *My Experiments with Truth* (Els meus experiments amb la veritat), sobre l'època que va estar empresonat a Old Ford a Johannesburg, allà on ara tenim el nostre nou Tribunal Constitucional. Els presoners d'origen indi tenien ordres de portar gorres com les dels presoners africans negres i els seus companys van negar-s'hi i Gandhi va dir: "No, hem de portar aquestes gorres; si volem entendre com viuen aquells entre nosaltres que estan més marginats, hem de viure la vida com la viuen ells". I van portar gorres i ell va dir: "Portarem la gorra amb orgull com una

insígnia d'honor". I quan va tornar a l'Índia es va emportar la gorra i la gorra de Gandhi es va tornar el símbol de la lluita per la llibertat a l'Índia. Havia interrogat, preguntat la seva pròpia experiència, les seves pròpies reaccions a ser sotmès a una forma d'humiliació i en va treure algunes conclusions i per la majoria de nosaltres, la veritat empírica és la que ens guia. No agafem un regle per mesurar les coses. Actuem a partir de les nostres experiències i en treiem conclusions.

I després hi ha la veritat "dialògica". I aquesta és la barreja de les veritats probatòria, testimonial, empírica, les veritats de molta gent interpretades de moltes maneres diferents; i no acaba de cristal·litzar mai. Per tant, mentre la veritat empírica és molt particular d'un individu o una comunitat, la veritat "dialògica" és absolutament incompleta, no s'acaba mai. I la Comissió de la Veritat era sobretot sobre les veritats empírica i "dialògica" i aquesta era la seva força. Era la seva emoció, era veure a la televisió gent amb la que et podies identificar, sentir veus que sonaven com les veus dels teu veïns, gent amb la que havies anat a classe – i això no pots obtenir-ho d'un document, no t'ho pot donar un document. La força d'un document és la seva impersonalitat, la seva objectivitat. La seva feblesa en aquest context és precisament això, que la veu, la textura, les emocions, el ritme, les seva relació amb altres materials, el seu lloc en el context de la història es perd.

S'ha dit que el què fa una Comissió de la Veritat, o el què era la missió de la nostra Comissió de la Veritat, és convertir coneixement en reconeixement. Coneixement són fets, dades, informació. Hi havia ben poques coses noves des d'aquest punt de vista. El nombre de persones que havien desaparegut, que havien estat mortes, que havien estat torturades: tot això se sabia. Se sabia d'una manera factual. Reconeixement és reconèixer el dolor, escoltar al dolor, respondre-hi. Vol dir el reconeixement dels responsables; "Vaig fer això. Vaig fer allò. Aquestes eren les meves circumstàncies. Demano amnistia." Volia dir el reconeixement de tot el país: "Aquestes coses van passar. Reconeixem que aquestes coses van passar. No era només que alguna gent ho reconeix i altres ho neguen." Reconeixement comporta fer alguna cosa amb la informació. Connectar amb el món on vius: "Què hauria fet? Què podem fer per evitar que aquestes coses tornin a passar? On hauria – en quin bàndol hauria estat? Hauria tingut el coratge? Hauria pogut actuar diferent? Què fa que éssers humans arribin a fer aquestes coses?" És una investigació d'un tipus més ampli de la que es pot engegar i impulsar amb el fets, amb les dades, i que no podria explicar-se o entendre i no es podria interpretar només amb fets.

I així hom es troba amb tot un debat entre la diferència entre història, que declara amb autoritat, "Això va passar, allò va passar, aquestes eren les causes"; i després tenir una contra-història que diu, "Bé, no va ser exactament així, les causes van ser diferents", però sempre amb autoritat i certesa. I la memòria, per naturalesa és incompleta, és fluida, és plena de contradiccions i misteri, és musical, és intensament incerta, incerta per la seva naturalesa.

I així aquest és un tipus de diàleg, un relació contra-puntual que en la meua ment corre a través de tot l'anàlisi del paper dels arxius. Si reclameu que els arxius expliquen la història, que ho fan tot i que potser heu d'omplir uns quants buits, i que potser amb una mica d'interpretació astuta podeu corregir alguns error, crec que esteu ficats en una activitat fútil i que esteu posant massa responsabilitat sobre els arxius i esclafareu el que hi ha, el que és estable, el que hauria de resistir, el que realment importa sota el pes d'una interpretació que no pot suportar i no hauria d'intentar suportar. Si, en canvi, només et recolzes en la memòria com una cosa totalment subjectiva, el que tothom pensa i sent independentment de la informació verificable i dels fets, llavors ets al reialme d'una mena de món, que té la seva pròpia tenacitat i el seu propi significat per als participants, però que també és irreal.

Vaig decidir que aquest era el moment de prendre el meu medicament. El vaig desembolicar amb molt de compte i allà vaig trobar un d'aquells petits fulls xinesos, allò que anomenen galetes de la bona sort. I hi deia: "El treball dels arxivistes es basa en la paradoxa. Ho pots negar, al teu propi risc, o ho pots acceptar. I això s'aplica, em sembla, a totes les ciències socials, i el consell que et dono, com el teu bon metge, és que acceptis la paradoxa. No intentis suprimir-la, reconeix que aquesta tensió és allà, que està construïda en la mateixa naturalesa del teu comportament i mira com pots utilitzar aquesta tensió per assolir els objectius que t'han portat a aquest camp per començar."

Bé, vaig pensar, "Això és un consell molt bonic, però això és l'elixir que m'ajudarà de debò?"

I em deia: "Hi ha un elixir. Et funcionarà a tu però no necessàriament a altres persones. És una cosa que absorbeix el passat d'una manera molt intensa, el congela; el redueix a alguns aspectes essencials de l'experiència passada, d'una manera altament concentrada i el redimeix a través del mateix acte de concentrar aquesta experiència, posant-la en un context nou"

I deia: "És diu Constitució. A la Constitució se l'ha anomenada el pont un entre el passat i el futur però també se la podria veure com un arxiu, un arxiu d'història fins a un moment específic, organitzat en certa manera, per assegurar que tot allò que és valuós del passat es pot conservar i utilitzat com una certa base per prevenir la repetició del patiment, de les dificultats, de la injustícia."

Essent un jutge del Tribunal Constitucional, estava naturalment molt satisfet de rebre aquest consell i immediatament vaig agafar la meua còpia. I no voldria dir que la vaig portar a prop del meu cor, i només vaig pensar, "Què vol dir? Quin significat té aquest document per a Sud-àfrica?" I vaig pensar molt divertit quan estem asseguts en sessió, onze jutges amb les nostres togues i estem discutint un punt davant nostre i hi ha piles altes de llibres, i expedients gruixuts i llibres, llibres relligats en cuir, i busquem a través i treiem aquest llibre petit i meravellós i penso:

“No és meravellós que la nostra Constitució es trobi en un format pràctic amb un dibuix llampant a la coberta, accessible per qualsevol que el vol utilitzar, utilitzat per tot el país; i no pensem en els perills i les possibilitats perquè, com qualsevol altre arxiu, si la Constitució es converteix en un monument, si és pertinent que sigui història fixada, en el sentit que la història es para, que hi hem arribat, que ho hem aconseguit, que ara vivim en una societat justa perquè tenim una constitució; llavors és culpable d'aquestes mateixes objectivacions, d'aquest reclam de la veritat eterna dels documents de la que estic parlant. Però, si la Constitució és un memorial que consagra un cert moment, però que també obre el camí al desenvolupament futur, a futures interpretacions, llavors ja no corre aquest risc.”

I per tant hi poden haver alguns valors de llibertat, dignitat humana, igualtat, que són eternals, però mai podem dir que hem assolit la justícia, que la justícia és aquí. No hi ha final, se l'ha de buscar, aquests documents s'han d'interpretar; se'ls ha de donar constantment nova vida .

Vaig decidir provar la meua nova confiança i vigor contra un altre experiència personal que també em connectava amb el tema que discutim aquesta nit. Vaig rebre una trucada a les meves oficines al jutjat:

- Hi ha un home que es diu Henry que us vol veure.
- Envieu-me'l –vaig dir.

Tenia moltes ganes de conèixer en Henry, perquè m'havia trucat per dir-me que ell s'havia encarregat de posar la bomba al meu cotxe i que volia anar a la Comissió de la Veritat. El voldria veure? Vaig obrir la porta i allà hi havia en Henry, una mica més baix que jo, també prim, mirant-me.

- Així que aquest és l'home que vaig intentar matar.

No ens havíem vist mai, no havíem lluitat mai, no ens havíem barallat mai per res, però ell havia intentat exterminar-me. Vam parlar, parlar, parlar. Recordo que mentre caminàvem per les meves oficines, que ell caminava ràpid amb rigidesa militar i que jo intentava ralentir-lo passejant amb el meu millor pas deambulatori de jutge. I ell arrossegava els peus quan vam tornar i jo vaig dir:

– Henry, normalment quan m'acomio d'algú li dono la mà. No et puc donar la mà ara, però ves a la Comissió de la Veritat, explica el que saps i un dia qui sap...

Vaig tancar la porta i ell va marxar i el vaig oblidar completament. Et consumeix totalment, el treball en què estàs immers, fins que arribes al cas següent i et torna a consumir. És una vida meravellosament captivadora, cansada però estimulante; amb això que un dia en una festa és cap d'any i la música era molt forta i jo que sento una veu que diu.

- Albie.

Déu meu, és en Henry i anem a un racó i li dic:

- Què va passar, què va passar?

I ell està molt content i diu:

– Bé, em vaig posar en contacte amb la Comissió de la Veritat i vaig ser entrevistat pel Bobby i la Sue i el Farouk.

Utilitzava el meu nom de pila, Albie, i Bobby i Sue i Farouk, gent que estaven a l'exili amb mi i que també haurien pogut ser víctimes de la bomba –ens tutejava.

I va dir:

– Em vas dir això un dia.

I jo vaig dir:

– Henry, veig a la teva cara que el que em dius és la veritat.– Li vaig donar la mà i vam encaixar. I vaig sortir absolutament eufòric. Quasi em vaig desmaiar.

Després vaig rebre un document de la Comissió de la Veritat. Hi havia una història d'en Henry. Què pensava de la seva petició d'amnistia? I vaig dir: "Bé si està ajudant a la Comissió de la Veritat i està dient la veritat, no tinc cap objecció a què obtingui l'amnistia". I no gaires paramilitars als quals ell pertanyia en aquell moment s'havien presentat. Ell havia fet aquell pas. I després vaig sentir la seva història i ell havia dit que de fet, la bomba que havien posat al meu cotxe anava dirigida a un amic meu, Indris Naidoo, i això em va indignar. I l'Indris que ho havia sentit i que anava dient: "Sabeu la bomba per l'Albie? Anava per a mi." I jo dient: " No, no, és la meva bomba". I ell deia que era la seva bomba. I ara penso que curiós que és tot això. I llavors vull anar cap a una explicació complerta, perquè potser era originalment per a Indris aquella bomba, però en Henry ja havia abandonat el cas; i no, no podia ser veritat perquè jo anava a la platja quan va passar i no hi havia cap possibilitat que l'Indris hagués conduït el cotxe aquell dia... I ningú no estava interessat, ningú no m'escoltava, i jo que estic preocupat. I després penso "Bé això és el que ha quedat registrat als documents de la Comissió de la Veritat per sempre. D'aquí mil anys algú es creurà que la bomba anava dirigida a l'Indris i no a mi". I també vaig pensar "Saps que hi ha un document, només és la seva declaració. No diu res de la nostra trobada, no diu res de com ens vam donar la mà, no diu res de la relació que vam establir. Fins a quin punt es vàlid aquest document?" I després continuo reflexionant i arribo a la conclusió que és vàlid. Que tota la veritat no sigui allà no vol dir que un fragment de la veritat no valgui res. I d'alguna manera sento que una petita part de la meva història personal ha quedat recollida, potser no en la forma que m'hauria agradat i potser deixant fora tota la textura i les emocions, però hi ha alguna cosa, que un moment significatiu de la meva vida és en aquell document. I serà conservat en el suport material adequat, hom espera. Em dóna una mica de dignitat, si voleu, que aquestes coses no passessin desapercibudes, que no fossin ignorades.

I després vaig anar una mica més enllà. És veritat que la Comissió de la Veritat no es va basar molt –de fet quasi no s'hi va basar en absolut– en les proves documentals. Algunes vegades se'n feien servir quan els funcionaris dels cossos de seguretat tergiversaven la veritat d'una manera abominable i hi havia documents per contradir-los. Però no eren la font, com ho van ser els documents de les exterminacions en els

Judicis de Nuremberg; no va ser així en absolut. Però hi havia un cas anterior: el meu col·lega Richard Goldstone, que era el cap d'una comissió que estudiava la violència a Sud-àfrica, va sentir parlar del què feien els esquadrons de xoc als quals pertanyia en Henry. I uns investigadors intrèpids van aterrar amb helicòpter fora dels quarters generals del que s'anomenava el Bureau de Cooperació Civil i es van endur molts documents, i en aquests documents van sortir molts noms i van aconseguir trobar testimonis i aquests testimonis es van enviar a Dinamarca a mans segures, no per ser maltractats o intimidats, res de tot això, només perquè se sentissin completament segurs. I un judici excepcionalment ben preparat es va celebrar al Tribunal Suprem de Sud-àfrica on un cert Eugen De Kock, que era el cap dels esquadrons de xoc, es va trobar entre l'espasa i la paret i quan s'hi va trobar va decidir que no cauria en silenci. I les mateixes precisió, exactitud i atenció al detall que havia utilitzat quan matava els opositors de l'Apartheid, ara les va utilitzar per denunciar la gent que l'havia enviat a aquelles missions, que l'havia alabat, que l'havia recompensat, que havia begut cervesa amb ell, que havia anat a barbacoes i cuit les salsitxes i la carn només a cent metres, a dos-cents metres del lloc on els cossos que ells havien assassinat havien estat cremats. Aquella imatge, tot Sud-àfrica ho va saber, va destruir l'Apartheid. I qualsevol moralitat que l'Apartheid hagués pogut reclamar va ser destruïda per aquelles mateixes imatges vívides sortint de la boca del mateix acusat. I després va anar a la Comissió de la Veritat i va tornar a explicar aquestes històries: així que vam tenir aquesta combinació, de proves documentals al principi, fent possible que s'aconseguissin testimonis que no podien fàcilment mentir per exculparse; però després havies de protegir aquelles testimonis per a què no els intimidessin ni els terroritzessin i l'evidència s'havia de presentar de manera apropiada. I ell va anar als tribunals i va ser declarat culpable i va rebre una pena molt, molt llarga, amb una part redimida gràcies a l'amnistia de la Comissió de la Veritat.

Així hom pot veure que si no hagués estat per l'amenaça del processament, l'amenaça creïble del processament provat pel cas, i l'amenaça de processament basada en les proves documentals, cap dels altres no s'hauria presentat, o molt pocs ho haurien fet, per testimoniar personalment dels crims que havien comès.

La moral d'aquesta investigació per mi es que hi ha un paper extremadament honorable i necessari per a qualsevol que es dediqui a recollir, conservar, crear documents que tenen relació amb el poder, que tenen relació amb el grup que dirigeix, sigui qui sigui. Si vols que al poder se li pugui demanar responsabilitats necessites accés a la documentació. En aquest cas no va ser arxivers intrèpids treballant per aquells esquadrons els que va conservar els documents. Al contrari van ser uns investigadors intrèpids que els van capturar, que se'ls van emportar. Però el fet és que els documents s'havien de guardar, s'havien de classificar, s'havien d'interpretar. I penso que mentre la funció dels

arxiviers es vegi com allò què els arxiviers fan bé i això és tenir el criteri per seleccionar certs documents claus, tot essent transparents sobre aquests criteris, conservant-los, restaurant-los, fent-los més accessibles, desfent-los d'aquest terrible secretisme ... Per què no hauríem de saber quins són els motius dels governs? Per què hem d'assumir que el govern es basa en dissimular i mentir i fer trampes? És un tipus de concepte horrible que subratlla la mateixa noció de confidencialitat dels documents del govern. Per què haurien de poder fer una cosa semblant? I no parlo sobre un govern particular en cap país en particular, estic parlant del principi de govern al món. Per què haurien de poder tenir una raó real per fer alguna cosa i donar una raó diferent al públic? Sento intrínscament que hi ha alguna cosa que no funciona en això. I pot ser que, donada la intensitat del joc polític i els avantatges que es poden aconseguir manipulant la informació de manera interessada, tens límits temporals, però s'haurien de limitar a les necessitats del moment. No s'hauria d'assumir que els documents del govern són secrets i que necessites una justificació per obrir-los. L'assumpció hauria de ser el contrari. I això vol dir que els arxiviers, estiguin treballant per a un organisme de l'administració, per al gabinet, o per als arxius nacionals, encara que estiguin treballant per una companyia privada, tenen el deure de ser íntegres, de ser honestos, de no destruir documents, i no permetre que la gent se'n surti de fer coses que no haurien de poder sortir-se'n de fer.

I trobo una cosa –i potser està basat en la casualitat de trobar un document fet per un magistrat registrant alguna cosa del meu passat– hi havia alguna cosa especial en aquell paper. No hauria estat el mateix que si hagués vist una transcripció, una transcripció electrònica, dient exactament les mateixes coses. Va ser el coneixement en aquell moment que aquell magistrat havia registrat el que jo havia dit. És alguna cosa sobre estar en contacte amb la història real el que el fa remarcable, que el fa especial, i fins i tot quan a l'arxiver més febril, al destruccionista més rabiós, al derretista més ardent, li dones un document escrit a mà per Nelson Mandela quan era a la presó i, per utilitzar la frase moderna, "es posa com una moto". Ha passat de debò. Estem fent un memorial meravellós per Nelson Mandela produït pel quasi arxi-derretista de Sud-àfrica; algunes de les habilitats que ha desafiat ara les està fent servir per crear un memorial. Estarà just al costat del nostre tribunal al Constitution Hill. El nostre Tribunal està al costat de la presó. El sentit de la memòria del passat i el present influenciant-se l'una a l'altre són allà tota l'estona, hi haurà el Mandela Memorial Centre, cinquanta metres d'allà on som nosaltres. Aquest sentit de interconnexió de totes aquestes coses diferents. I l'arxiver sovint amagat, potser no vist per ningú, posant tots aquest materials junts, organitzant-los i assegurant que els elements no els destruiran, reproduint-los, conservant-los, està fent una cosa molt bonica en termes de la nostra història, alguna cosa preciosa. La connexió entre els nostres avantpassats, i en parlem molt dels nos-

tres avantpassats a Sud-àfrica, de maneres molt diferents; nosaltres ens convertim en els avantpassats d'altres a través de les traces materials i de les restes que deixem, de les impressions que són conservades pels arxivers i que ho fan, no perquè poden treure'n beneficis polítics, no perquè es volen vendre els documents, no per fer-ne diners. Ho fan perquè són allà, com l'Everest, perquè és allà. Ho fan per als que han de néixer. I he intentat pensar una frase bonica per acabar i en faré servir una: ho fan no com ens pensàvem nosaltres per guardar la certesa; ho fan per protegir la incertesa, perquè qui sap com s'utilitzaran aquests documents en el futur. Gràcies.

Text Original SACHS, Albie; "Achives, Thruth, and Reconciliation". Text introductor de Harris, Verne. *Archivaria. The Journal of the Association of Canadian Archivist*. Number 62; Fall 2006. Pàg 1-14. Traducció de l'anglès de Montserrat Canela.

Nota

- 1 N del T Jacques Derrida (1930-2004), filòsof francès nascut a Algèria, conegut com el fundador de la Desconstrucció.

Resumen

A partir de la dolorosa experiencia personal como militante anti-apartheid, el actual magistrado del Tribunal Constitucional de Sudáfrica explica la parcialidad y falta de neutralidad de los archivos. La fuerza de la Comisión de la Verdad radicaba en los testimonios orales más que en los documentos conservados, puesto que los archivos claves fueron deliberadamente destruidos por la minoría del gobierno que solo quería dejar escrita su historia, su punto de vista.

El análisis sobre los tipos de verdad, la imposibilidad de capturar gran parte del pasado porque se ha perdido, el papel de las pruebas documentales y las paradojas del trabajo archivístico conducen al lector de este artículo a una fructífera reflexión sobre los valores intrínsecos de los archivos.

Résumé

À partir d'une douloureuse expérience personnelle en qualité de militant anti-apartheid, l'actuel magistrat du Tribunal constitutionnel d'Afrique du Sud rend compte de la partialité et de la non neutralité des archives. La force de la Commission pour la vérité résidait dans les témoignages oraux plus que dans les documents conservés, puisque les archives clé avaient été délibérément détruites par la minorité au pouvoir, qui désirait que seule son histoire, seul son point de vue, reste écrit.

L'analyse des types de vérité, l'impossibilité de saisir une grande partie du passé puisqu'il a été perdu, le rôle des preuves documentaires et les paradoxes du travail archivistique conduisent le lecteur de cet article à mener une réflexion fructifère autour des valeurs intrinsèques des archives.

Summary

On the basis of his painful personal experience as an anti-apartheid militant, the author, now a magistrate in South Africa's Constitutional Court, explains the partial, non-neutral nature of the archives. The strength of the Truth Commission lay in oral accounts rather than the documents kept on record, since the key archives were deliberately destroyed by the governing minority, who sought only to write their kind of history, to record their own point of view.

His analysis of the types of truth, the impossibility of capturing a great deal of the past since it has been lost, the role of documentary evidence, and the paradoxes of archive work all lead the author of this article to a fruitful reflection on the intrinsic values of archives.